

Projektas LIFE20 NGO4GD/LT/000009 (LITPAs for LIFE)
Lietuvos saugomų teritorijų tinklo plėtra
Europos žaliojo kurso kontekste

**TEISĖS AKTŲ KEITIMO PASIŪLYMAI
LIETUVOS SAUGOMŲ TERITORIJŲ
PLĖTROS KONTEKSTE**

Gamtos paveldo fondas

Vilnius, 2023

Ataskaita parengta vykdant projektą LIFE20 NGO4GD/LT/000009

Lietuvos saugomų teritorijų tinklo plėtra Europos žaliojo kurso kontekste (LITPA for LIFE). Projektą finansuoja ES LIFE programa, Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija ir Gamtos paveldo fondas.

Ataskaitą parengė:

Gediminas Raščius

Ekspertai:

Dr. Zenonas Gulbinas

Marijus Pileckas

Argaudas Stoškus

Dr. Vaidotas Valskys

Už ataskaitoje pateikiamą informaciją visą atsakomybę prisiima projekto vykdytojas – Gamtos paveldo fondas. Čia pateikiamas turinys nebūtinai atspindi Europos Komisijos nuomonę.

Summary of the report

Analysis revealed gaps in biodiversity protection within existing protected areas, notably a deficiency of areas with more strict protection. An intermediate protected area between the current nature reserve and the strict nature reserve could serve this purpose.

Another important consideration is that, unlike nature reserves, access to these protected areas should not be entirely prohibited. While certain restrictions may apply, they should not fundamentally impede free visits to forests, including activities such as berry and mushroom picking. This approach is expected to reduce resistance from local communities towards establishing new protected areas.

For the approval of borders concerning nature reserves, it is suggested that instead of the Government, the Minister of the Environment could have the authority. This change aims to streamline the approval process.

When establishing new strictly protected territories, it is vital to establish appropriate legal regulations distinguishing between areas where strict activity regulation is necessary and where it is not. Striking a balance between adequate protection and avoiding excessive limitations on economic activities is crucial in preventing the deterioration or disappearance of habitats of European Community importance.

Efforts should also be directed towards legal solutions that ensure a higher percentage of habitats in good condition, extending beyond protected areas. Thus, the regulations defining natural frameworks need clearer delineation.

Given the scale of the proposed protected areas development, it is recommended to formulate a state-level territorial planning document – a scheme of protected areas system, outlining an overarching development strategy. The proposals for protected area boundaries developed during the project could be incorporated into the preparation of master plans of municipalities as well.

TURINYS

ĮVADAS.....	5
1. Saugomų teritorijų sistema	5
2. Saugomų teritorijų steigimas	7
3. Saugomų teritorijų apsaugos režimas	8
4. Saugomų teritorijų planavimas	10
5. Saugomų teritorijų tvarkymas.....	11

IVADAS

Europos Sąjungos (ES) biologinės įvairovės strategijoje numatyta iki 2030 m. pasiekti, kad biologinės įvairovės apsaugai įsteigtos teritorijos (BĮST) sudarytų ne mažiau kaip 30 %, o griežtos apsaugos – ne mažiau kaip po 10 % ES sausumos teritorijos ir jūros akvatorijos ploto. Saugomų teritorijų plėtra kiekvienoje šalyje narėje turi prisidėti prie šio tikslo.

Planuojant BĮST tinklo plėtrą svarbu nustatyti ne tik plėtros apimtis. Ne mažiau svarbu įsteigtoms ar nustatytoms saugomoms teritorijoms užtikrinti būtiną apsaugos ir naudojimo režimą, prireikus tinkamą tvarkymą.

Saugomų teritorijų neįmanoma vertinti izoliuotai, jų apsaugos ir naudojimo režimas tampa susijęs su bendrais aplinkosauginiais apribojimais, ypač nustatytais miškingiems, pelkiniams ar agrariniais kraštovaizdžiams. Todėl kai kurie pasiūlymai teisės aktų tobulinimui apima ir su saugomų teritorijų plėtra nesusijusias teritorijas. Visada galima steigti daugiau saugomų teritorijų, griežtinti jų apsaugos režimą, bet racionalesnis kelias stengtis užtikrinti biologinės įvairovės apsaugą tam tikru mastu ir kitose teritorijose.

1. Saugomų teritorijų sistema

Turime suprasti, kad siekdami realios, o ne deklaruojamos saugomų buveinių ir rūšių apsaugos susiduriame su dilema – ar jas saugoti griežtai ir todėl mažesniame plote, ar riboti ūkinę veiklą daug didesnėje teritorijoje. Projekto metu atlikta analizė parodė esamų saugomų teritorijų spragas biologinės įvairovės apsaugoje. Ypač trūksta griežtesnės apsaugos saugomų teritorijų, nes dabartinis draustinių apsaugos režimas dažnai neužtikrina saugomų buveinių apsaugą. Labai svarbu užtikrinti esamos saugomų teritorijų sistemos kokybinius pokyčius. Kartais geriau sugriežtinti esamas saugomas teritorijas negu steigti naujas.

Planuojant BĮST tinklo plėtrą pradžioje reikia įvesti naujas sąvokas (BĮST, griežtai saugoma teritorija) į Saugomų teritorijų įstatymą, kurio nauja redakcija įsigalios 2024 m. liepos 1 d.:

Papildyti Saugomų teritorijų įstatymo 2 straipsnį naujomis 47 ir 48 dalimis:

„47. **Biologinės įvairovės apsaugai skirta saugoma teritorija** (BĮST) – aiškiai geografiškai apibrėžta erdvė, pripažinta, legali ir tvarkoma teisiškai nustatytais arba kitokiomis efektyviomis ir veiksmingomis priemonėmis ilgalaikiai gamtos apsaugai su susijusioms ekosistemų teikiamomis paslaugomis, kultūros vertybėmis, pasiekti, kurios prioritetą yra biologinės įvairovės apsauga.

48. **Griežtai saugoma teritorija** – biologine įvairove pasižyminti teritorija, įsteigta jos integralumo ir jį palaikančių natūralių ekologinių struktūrų ir procesų išsaugojimui ar atkūrimui. Natūralios struktūros ir procesai turėtų būti iš esmės netrikdomi žmonių veiklos vykdomos tiek pačioje teritorijoje, tiek už jos ribų.“

49. **Kitos efektyvios teritorinės apsaugos priemonės** (KEAP) – kitos (ne BĮST) teritorijos, kurios efektyviai prisideda prie biologinės įvairovės apsaugos ir atitinka BĮST ekologinius, efektyvaus valdymo ir steigimo formalizavimo kriterijus.

KEAP galima būtų priskirti kertines miško buveines, reprezentatyvius miško plotus, natūralias pievas, šlapynes, gamtinio karkaso dalis.

Nors esame pateikę savo pasiūlymus, šių sąvokų įteisinimą Saugomų teritorijų įstatyme verta atidėti, kol ES šalys galutinai nuspręš dėl šioms sąvokoms suteikiamo turinio. Atitinkamai Vyriausybė, aplinkos ministras, Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos prie

Aplinkos ministerijos vadovas vėliau turėtų priimti su šio įstatymo pakeitimais susijusius įgyvendinamuosius teisės aktus.

Projekto metu atlikta analizė parodė kad daugeliui saugomų natūralių buveinių tipų (9010*, 9020*, 9160) tinkamas apsaugos lygmuo užtikrinamas tik gamtiniuose rezervatuose, kartais BAST saugomose buveinėse, iš dalies draustiniuose, ir neužtikrinamas III ir IV grupės miškuose. IIA grupės miškuose buveinėse galimi pagrindiniai atvejiniai kirtimai, todėl susiformavusios buveinės, pasiekusios tam tikrą brandą, yra iškertamos, kas apsprendžia Europos Bendrijos svarbos natūralių buveinių rotaciją ir reikšmingai mažesnę santykinę jų plotą lyginant su I grupės miškais.

Geriau saugomų teritorijų plotą didinti nuosaikiau, bet dalyje saugomų teritorijų užtikrinti griežtesnį apsaugos režimą. Tam galėtų pasitarnauti savotiška tarpinė grandis tarp dabartinio gamtinio rezervato ir gamtinio draustinio. Šios saugomos teritorijos turėtų konservacinę žemės paskirtį, nustatytą I miškų grupę, bet tai galėtų būti ne tik valstybinė žemė. Geras pavyzdys – Nevyriausybinių organizacijų „Sengirės fondo“ saugomi miškai.

Kitas svarbus dalykas, lyginant su gamtiniais rezervatais, nereikėtų drausti šių saugomų teritorijų lankymo. Tam tikri ribojimai gali būti, bet iš esmės jie neturėtų kirstis su laisvu miškų lankymu, įskaitant uogavimą ir grybavimą. Tai tikrai sumažintų vietos bendruomenių priešpriešą naujų saugomų teritorijų steigimui.

Kaip ir gamtinius rezervatus, griežtai saugomas teritorijas reikėtų priskirti konservacinės paskirties žemei. Saugomų teritorijų įstatyme šiam tikslui galima būtų įvesti naują saugomos teritorijos tipą arba plačiau panaudoti Saugomų teritorijų įstatyme rezervatinės apyrbės sąvoką, pridėjus jai papildomo turinio.

Lietuvoje griežtai saugomų teritorijų turėtų didėti sparčiau nei saugomų teritorijų plotai. Griežtai saugomos teritorijos nereiškia, kad turime uždrausti ten įkelti koją, tiesiog privalome keisti naudojimo sąlygas, prioritetą teikiant esamos ekosistemos išsaugojimui.

Pagal dabartinį apsaugos režimą draustinius sunku priskirti griežtos apsaugos saugomoms teritorijoms. Dar iš sovietmečio turime begalę draustinių rūšių. Pradiniame draustinių plėtros etape (XX a. viduryje) toks skirstymas turėjo prasmę, nes jis daugmaž atitiko žinomas vertybes ir pagal jas nustatytą apsaugos režimą. Dabar turime visai kitą teritorijų ištirtumą. Saugomos vertybės nepaiso draustinių rūšių pavadinimo, todėl visų rūšių draustiniuose saugome augalus, buveines ir t. t.

Didėjant saugomų teritorijų ištirtumui ir duomenų bazių apimčiai, esami draustiniai tampa įvairių vertybių sancaupomis ir jų skirstymas draustinio rūšimis praradęs pradinę prasmę. Ypač skirstymas pagal augalų ir gyvūnų grupes (entomologiniai, herpetologiniai, ichtiologiniai) kelia painiavą dėl juose saugomų vertybių įvairovės.

Siekiant aiškumo verta pagalvoti dėl begalės draustinių rūšių atsisakymo, paliekant tik jų skirstymą į gamtinius, kultūrinius ir kraštovaizdžio. Galimas Saugomų teritorijų įstatymo 8 straipsnio 3 dalies pakeitimas pateikiamas toliau:

Pakeisti Saugomų teritorijų įstatymo 8 straipsnio 3 dalį ir ją išdėstyti taip:

„3. Gamtiniai draustiniai yra skirti:

- 1) žemės gelmių struktūrų, tipiškų sluoksnių atodangų, uolienu ar fosilijų kompleksams saugoti;
- 2) tipiškiems ir unikaliems reljefo formų kompleksams saugoti;

- 3) tipiškiems ir unikaliems hidrografinio tinklo elementų (upių, ežerų, tvenkinių) pavyzdžiams saugoti;
- 4) natūraliems dirvožemiams saugoti;
- 5) saugomų gyvūnų, augalų ir grybų rūšims ir jų buveinėms saugoti;
- 6) genetinę vertę turinčioms laukinių augalų ir gyvūnų rūšių populiacijoms saugoti;
- 7) tipiškiems ir unikaliems pelkių kompleksams saugoti;
- 8) vertingoms jūrų ekosistemoms saugoti.“

2. Saugomų teritorijų steigimas

Rengiant LIFE20 NGO4GD/LT/000009 projektą pasiūlyta steigti naujas griežtai saugomas teritorijas ir saugomas teritorijas (gamtinius draustinius ir biosferos poligonus), išlaikant tinkamą balansą su socialinėmis ir ekonominėmis sąlygomis. Projekto metu taip pat nustatyti saugomų teritorijų steigimo prioritetai. Jais galima būtų remtis tiek planuojant saugomų teritorijų steigimo, tiek ir privačios žemės išpirkimo eiliškumą.

Norint tikrai spartinti saugomų teritorijų steigimo procesą rezervatinių apyrbų ir valstybinių draustinių ribų planus galėtų tvirtinti ne Vyriausybė, bet aplinkos ministras.

Siekdami, kad Vyriausybei tvirtinti teikiamų sprendimų projektų skaičius sumažėtų ir šiuo lygmeniu būtų priimami tik svarbiausieji sprendimai, siūlome, kad bendruosius gamtinių ir kompleksinių draustinių nuostatus, gamtinių rezervatų, biosferos rezervatų, valstybinių parkų nuostatus, taip pat rezervatinių apyrbų ir valstybinių draustinių ribas tvirtintų Vyriausybės įgaliota institucija (Aplinkos ministerija).

Tai pat siūlome atsisakyti praktikos, steigiant naujus draustinius, rengti ir jų individualius nuostatus. Jau parengtų individualių draustinių nuostatų apžvalga parodė, kad jų turinys beveik nesiskiria, taip pat atkartoja kitus teisės aktus. Visada reikia siekti teisinio aiškumo ir vengti nuostatų dubliavimo, todėl rengti ir tvirtinti atskirų draustinių nuostatus apskritai nėra prasminga. Tai tik padidina teisės aktų skaičių ir prideda papildomo darbo juos rengiant bei keičiant. Iš esmės turėtų pakakti bendrų apsaugos reikalavimų, kuriuos nustato Specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatymas, Saugomų teritorijų įstatymas ir kiti teisės aktai. Individualūs draustinių nuostatai galėtų būti rengiami tik išimtiniais atvejais.

Saugomų teritorijų steigimas reikalauja Lietuvos žmonių pritarimo. Net ketverius metus vyko ginčai dėl Punios šilo apsaugos. Visuomenės informavimas tiek steigiant naujas, tiek planuojant esamas yra labai svarbus viso proceso komponentas. Svarbu šio proceso neatlikti formaliai, spausdinant „paklodes“ laikraščiuose, iš kitos pusės nepadaryti jo sunkiai įgyvendinamu praktikoje, nes tai gali turėti teisinių pasekmių.

3. Saugomų teritorijų apsaugos režimas

Steigiant naujas griežtai saugomas teritorijas svarbu ne tik užtikrinti pakankamą tikslinių buveinių tipų optimalių augaviečių plotą, pasiskirstymą areale, sąlygų įvairovę. Ne mažiau svarbu nustatyti tinkamą teisinį reguliavimą: kur taikyti griežtą, kur negriežtą veiklos reglamentavimą. Perteklinė apsauga, kai griežtas ūkinės veiklos ribojimas apsunkina reikalingą ekstensyvų naudojimą ar natūralių procesų imitavimą, gali lemti saugomų Europos Bendrijos svarbos buveinių būklės pablogėjimą ar net išnykimą. Iš kitos pusės nepakankamas veiklos reglamentavimas neužtikrina ilgalaikio saugomų buveinių išlikimo ir atsikūrimo.

Skirtingoms gamtinėms buveinėms kyla skirtingos grėsmės: pievoms – suarimas ar tradicinio šienavimo ir ganiavos atsisakymas; smėlynams ir pelkėms – dingusio ekstensyvaus ūkininkavimo nulemtas apaugimas medžiais ir krūmais; miškų buveinėms – plynais kirtimais ir intensyvia sanitarine sauga paremtas ūkinis naudojimas. Daliai gamtinių buveinių apsauga nereikia visiško veiklos draudimo, tačiau kita dalis to reikalauja.

Iš mūsų patirties bendraujant su žemės savininkais dėl saugomų teritorijų steigimo galime teigti, kad žmonių nepiktina nustatyti tegu ir griežti, bet aiškūs apribojimai. Juos labiau piktina betiksliai derinimai, kai ištiesus prašymą reikia prašyti rašto ar parašo pas tarnautojus, kurie dažnai labai menkai nusimanydami architektūroje ar miškininkystėje, sprendžia tuos reikalus. Šitai piktina labiausiai, skatina korupciją ir nusivylimą valdžios institucijomis.

Anksčiau draustinių nuostatai ir valstybinių parkų individualūs apsaugos reglamentai buvo pagrindiniai dokumentai, nustatantys veiklos apribojimus saugomose teritorijose. Vėliau šie dalykai didžia dalimi perkelti į Vyriausybės patvirtintas Specialiąsias žemės ir miško naudojimo sąlygas, dar vėliau – Specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatymą. Tai buvo didelis žingsnis į priekį – visi ribojimai veiklai surašyti viename įstatyme. Priėmus Specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatymą Vyriausybės nutarimas dėl Specialiųjų žemės ir miško naudojimo sąlygų panaikintas, o įvairūs saugomų teritorijų nuostatai, kuriuose taip pat gausu įvairių teiginių dėl veiklos ribojimų, taip ir liko. Dabar nuostatams bandoma suteikti naują turinį, bet gal geriau jų visai atsisakyti, padarant saugomų teritorijų teisinę sistemą aiškesnę ir skaidresnę. Juo labiau, kad dabar turime ir Saugomų teritorijų valstybinį kadastrą, kuriame galime kaupti didelę dalį anksčiau saugomų teritorijų nuostatuose talpintos informacijos (pvz., saugomos vertybės, prireikus išskirtinė saugomų teritorijų vertė ir t. t.).

Specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatyme visoms draustinių rūšims nustatytos sąlygos iš esmės vienodos (90 % veiklos ribojimų tokie patys). Tai dar vienas argumentas atsisakant draustinių skirstymo rūšimis. Esami veiklos apribojimo skirtumai tarp draustinių rūšių mažai skiriasi, o kartais kelia abejonių. Kodėl 100 m kirtimo ribojimas nuo pelkių taikomas tik telmologiniams draustiniams. Šis draudimas susijęs su biologinės įvairovės apsauga ir turėtų būti taikomas visoms pelkėms visuose draustiniuose arba netaikomas niekur. Nes dabar telmologinių draustinių pelkių sureikšminimas, lyginant kad ir su botaninių-zoologinių draustinių pelkėmis, neatrodo pagrįstas. Yra įvairių ribojimų su terminu „įšalus gruntui“, nors, keičiantis Lietuvos klimatui, šie ribojimai tampa sunkiai vykdomi.

Didžioji dalis natūralių saugomų buveinių yra aptinkamos miškuose. Didžiausia dalis miškų saugomose teritorijose sutelkta valstybiniuose parkuose ir biosferos stebėsenos teritorijose. Lietuvos nacionalinių ir regioninių parkų koncepcija yra paremta funkcinio zonavimu. Aišku, tokiose teritorijose net ūkinėje zonoje turėtų būti taikomi miškininkavimo

metodai, padedantys išsaugoti saugomas rūšis ir buveines, tačiau siūlymai valstybiniuose parkuose visai atsisakyti kirtimų ir ūkininkavimo yra pertekliniai.

Teisės aktai turi keistis kartu su besikeičiančia situacija, naujomis iškylančiomis grėsmėmis, pvz., saulės elektrinių plėtra. Būtina papildyti nuostata, draudžiančia saulės elektrinių statyba natūralių pievų ir ganyklų apsaugai išskirtuose plotuose. Iš kitos pusės reikia mažinti perteklinį reguliavimą, pvz., nebūtina reikalauti visose saugomose teritorijose taikyti etnografinio regiono architektūros ir sodybų planavimo tradicijomis pagrįstus reikalavimus, nes tai aktualu tik nacionaliniuose ir regioniniuose parkuose, iš dalies kultūriniuose draustiniuose. Gamtiniuose draustiniuose ir biosferos poligonuose aktualu riboti statybas apskritai arba reguliuoti statinių aukščius ir tūrius, bet nurodinėti, kokia bus stogo danga ar langų skaidymas nėra prasmės.

Saugomose teritorijose etnografinio regiono architektūros ir sodybų planavimo tradicijomis pagrįstus reikalavimus nereikėtų stengtis perkelti į įvairius saugomų teritorijų nuostatus. Daug paprasčiau būtų, jeigu juos, kaip atskirą teisės dokumentą, tvirtintų aplinkos ministras.

Būtina tikslinti kirtimų tvarką IIA gr. miškuose, kad būtų sudarytos palankesnės sąlygos brandesnių, daugiau negyvos medienos turinčių medynų formavimuisi ir natūralesnei (geriau adaptuotai pagal augavietes) medynų kaitos dinamikai, kas užtikrintų didesnę buveinių plotą ir geresnę būklę.

Atrankinių kirtimų tipas ir apimtys Miško kirtimų taisyklėse apibrėžiamos pagal miškų grupę, o ne buveinių poreikius. IIA gr. miškuose taikomi grupiniai atrankiniai, o III gr. miškuose gali būti taikomi ir laisvieji kirtimai, be to, III gr. miškuose leidžiama iškirsti didesnę tūrį, mažesniais laiko intervalais, kirsti valksmas ir kt. Tiek grupinių, tiek laisvųjų kirtimų atveju galimas neigiamas poveikis buveinėms.

Miško kirtimų taisyklių 77 punkte nurodoma, kad „sanitariniai miško kirtimai saugomose teritorijose vykdomi laikantis tų teritorijų planavimo dokumentų, nuostatų ir kitų veiklą šiose teritorijose reglamentuojančių teisės aktų reikalavimų“. Reikėtų aiškiau apibrėžti, kokiais atvejais ir kaip turėtų būti vykdomi sanitariniai kirtimai Europos Bendrijos svarbos buveinėse, kad nebūtų pabloginta buveinių būklė. Sanitariniai kirtimai gali labiau neigiamai paveikti buveinių būklę ir plotą III gr. miškuose, kur po sanitarinių atrankinių kirtimų miško kirtimo taisyklėse nurodoma palikti mažiau negyvos medienos nei IIA gr. miškuose.

Griežta apsauga nėra palanki kai kurių buveinių (pvz., 9060) apsaugai. Ji net galėtų būti gana nesunkiai suderinama su IIB grupės miškams keliamais tikslais. Ji potencialiai galėtų būti taikoma saugomuose buveinių kompleksuose, kuriuose mozaikiškos struktūros palaikymui būtų taikomas ekstensyvus ganymas.

Saugomos teritorijos yra tik vienas iš biologinės įvairovės ir ekologinės pusiausvyros užtikrinimo instrumentų ir jų plėtros sprendimai yra priklausomi bei gali būti vertinami tik bendrame aplinkosaugos politikos kontekste. Todėl ne ką mažiau svarbūs bendrieji apsaugos ir naudojimo reglamentai nustatomi už saugomų teritorijų ribų.

Tikslinga ieškoti teisinio reglamentavimo sprendimų, kurie užtikrintų didesnę geros būklės buveinių (pvz., 9050) procentą ir už saugomų teritorijų ribų. Vienas iš galimų sprendimų – privalomas nedidelės reprezentatyvios medynų dalies palikimas natūraliam vystymuisi (miškų sertifikavimo reikalavimo atitikmuo). Reikėtų aiškiau apibrėžti gamtinio karkaso reglamentus. Nes dabar tai ne gamtinis karkasas bet „popierinis karkasas“, kurį kas kaip nori, taip ir lanksto. Galimas kompleksinio sprendimo pavyzdys – atvejinių kirtimų

atsisakymas šlaituose II grupės miškuose. Tai leistų padidinti 9180* buveinių santykinį plotą būdingose augavietėse ir kartu sumažinti vandens sukeltą dirvos eroziją.

Už bendrųjų gamtosauginių reikalavimų (pvz.: medžių kirtimo ribojimas paukščių perėjimo metu, draudimas arti vandens apsaugos juostas ar durpžemius, draudimas kasti pelkes ar tvenkti upes, veisti invazinius organizmus, statyti užliejamose vietose) vykdymą neturėtų būti kompensuojama. Net keista, kad XXI a. dar atsiranda žemės savininkų, kurie piktinasi tokiais ribojimais.

4. Saugomų teritorijų planavimas

Saugomų teritorijų steigimas yra lėtas procesas. 2015 m. buvo įsteigtas 1 telmologinis ir 5 botaniniai-zoologiniai draustiniai. 2023 m. buvo įsteigtos tik dvi naujos saugomos teritorijos – Juodųjų valstybinis telmologinis draustinis ir Paluknio pievų biosferos poligonas. Dar 10 naujų saugomų teritorijų tikimasi įsteigti 2024 m. Teritorijų planavimo pajėgumų trūkumas yra tik vienas iš saugomų teritorijų plėtros trukdžių. Daug svarbesnis yra saugomų teritorijų planavimo nepastovumas, kuris dažnai vyksta bangomis su kelerių metų pertraukomis. Toks nepastovus saugomų teritorijų planavimo proceso organizavimas bei smarkiai svyruojantis darbo krūvis trukdo ir saugomų teritorijų planavimo pajėgumų plėtrai.

Matant, kokio masto saugomų teritorijų plėtra siūloma, būtina supaprastinti saugomų teritorijų steigimo procesą ir suteikti jam aiškumo. Racionalu būtų parengti valstybės lygmens teritorijų planavimo dokumentą – saugomų teritorijų sistemos schemą, kuri nustatytų bendrąją plėtros strategiją. Mūsų projekto metu parengtus saugomų teritorijų ribų pasiūlymus galima būtų detalizuoti ir rengiant savivaldybių bendruosius planus.

Dabar, kai atsiranda privačios saugomos vietovės, galima pagalvoti ir dėl „draustės“ termino atgaivinimo ir naujo turinio suteikimo. Aplinkos ministerija galėtų steigti draustinius, o savivaldybių administracijos – draustes. Išvengtume perteklinių žodžių (vietoje „valstybinis draustinis“ ir „savivaldybės draustinis“ sakytume tiesiog „draustinis“ arba „draustė“).

Naujausi Saugomų teritorijų įstatymo pakeitimai, įsigaliosiantys 2024 m. liepos 1 d., geriau suderino šio įstatymo ir Teritorijų planavimo įstatymo nuostatas dėl asmenų informavimo. Informavimas registruotais laiškas šiais laikais yra perteklinis. Registrų centro duomenimis didelė dalis gyventojų deklaruotų gyvenamosios vietos adresų neatitinka tikrovės. Registruoti laiškai grįžta ir po 1,5–2 mėn. nuo jo išsiuntimo su atsakymu, kad adresatas nerastas. Tada tokį asmenį reikia informuoti per spaudą (vėl gaišamas laikas), nors pateikti prašymams dažnai jau nelieka laiko. Iš kitos pusės, toks reikalavimas gali tapti pretekstu žlugdyti bet kokią planavimą, ypač jeigu asmuo sąmoningai vengia laiškų.

Lietuvos miškuose sengirių išlikę nedideli fragmentai. Iš dalies šiems poreikiams tenkinti būtų galima planavimo schemų rengimo metu tikslinti nacionalinių ir regioninių parkų zonavimą, išskirti juose daugiau I grupės miškų, suformuoti būsimų sengirių plotus, pirmiausia tam panaudojant antros grupės miškus. III–IV grupės miškai galėtų likti kaip ūkiniai, taikant juose gamtai artimus miškininkavimo metodus. Netgi plyni kirtimai ištisinuose miško masyvuose kažkiek imituoja pažaidas (pvz., gaisrus) ir taip prisideda prie kai kurių rūšių išsaugojimo.

Nors valstybinių parkų planavimas jau yra tapęs rutina, biosferos poligonų planavimas yra tik pradinėje stadijoje. Biosferos poligonų reglamentas neužtikrina šiose teritorijose saugomų vertybių apsaugos. Kai kurių jų plotai didesni negu regioninių parkų, tačiau jie iki šiol neturi patvirtinto funkcinio zonavimo.

5. Saugomų teritorijų tvarkymas

Labai svarbu teisės aktuose skirti apsaugos režimą nuo tikslingo tvarkymo. Jei kai kurių saugomų buveinių išlikimą galima užtikrinti ribojant ūkinę veiklą, tai kitų – tik tikslingai jas tvarkant. Didelei daliai miškų (plačialapiai miškai ir vakarų taiga) ir pelkių buveinių tinkamas griežtas apsaugos režimas. Tačiau yra daug EB saugomų natūralių buveinių, kurių palaikymui nuo seno buvo reikšminga ir žmogaus veikla. Buvo ganoma ir šienaujama, renkamos samanų kraikai, kildavo gaisrai. Saugomose teritorijose už tikslingą saugomų buveinių tvarkymą, pvz., šienavimą, ganyką gali būti mokamos išmokos arba toks tvarkymas vykdomas valstybės pajėgumais.

Keliems EB buveinių tipams (9060 Spygliuočių miškai ant ozų, 9070 Medžiais apaugusios ganyklos, 9190 Sausieji ažuolynai, 91T0 Kerpiniai pušynai) ūkinės veiklos nutraukimas lemia mažą buveinių plotą, nes jų išlikimui svarbi ekstensyvi ūkinė veikla (dažniausiai ganiava) ir (ar) buveinėms būdingų procesų užtikrinimui būtini žemutiniai gaisrai. Pastarųjų prevencija vykdoma visose miškų grupėse, tačiau ūkiniuose miškuose gaisrų pažaidas tam tikrais atvejais iš dalies pakeičia miškų ūkinio naudojimo poveikis paklotei.

Keli miškų buveinių tipai ar potipiai (ypač 91T0, 9190, 9010* pušynų potipis) yra priklausomi nuo natūraliomis sąlygomis juos formuojančių žemutinių gaisrų, kurių eliminavimas kelia grėsmę jų ir susijusių rūšių išlikimui. Saugomų teritorijų steigimas iš dalies padidina galimybes šių veiksmų imitavimui gamtotvarkos priemonėmis, tačiau jų ribotas taikymas vien saugomose teritorijose negali užtikrinti to masto, kuriuo šis svarbus ekosistemas formuojantis veiksnys istoriškai pasireikšdavo miškuose. Todėl kai kurias priemones, pavyzdžiui, neplėnų kirtaviečių paklotės nudeginimą tikslinga sistemingai taikyti ir už saugomų teritorijų ribų, sudarant tam tinkamas teisinės ir ekonominės prielaidas.

Mūsų nuomone žemutinius gaisrus kaip gamtotvarkos priemonę pakaktų taikyti tik valstybiniuose miškuose. Valstybinės miškų urėdijos valdomi valstybinės reikšmės miškai, kaip buvo, taip ir liks išimtinė valstybės nuosavybe (šis imperatyvas nurodytas Konstitucijos 47 straipsnyje), todėl beveik pusėje šalies girių pakaks vietų tokiai gamtotvarkai vykdyti.

Miškininkų ir gamtininkų ginče labai svarbu įsiklausyti į abiejų pusių ekspertų argumentus ir nepasiduoti emocijoms. Lietuvos miškuose, kurie yra šalies saugomų teritorijų plėtros pagrindas, tenka derinti skirtingų grupių interesus, rasti pusiausvyrą tarp ekonominių ir ekologinių visuomenės poreikių. Visa tai vyksta sparčios klimato kaitos kontekste, kuri neišvengiamai paveiks tiek miškų biologinę įvairovę, tiek ir miško naudojimą.